

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PENSIYA TIZIMINING MOLIYAVIY
TAHLILI VA DEMOGRAFIK TENDENSIYALARI**

Maxmudov Omon Tuxtayevich

Termiz davlat universiteti,

Moliya kafedrası dotsenti v.b.,

iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0002-3097-0177

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi pensiya tizimining moliyaviy barqarorligi va demografik tendensiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda Pensiya jamg‘armasi daromad va xarajatlarining dinamikasi, davlat transfertlari ulushi, ijtimoiy sug‘urta bazasining kengayish tendensiyalari o‘rganilgan. Ma’lumotlar asosida 2020–2024-yillar davomida ish haqi fondining o‘sishi, soliq imtiyozlari natijasidagi yo‘qotishlar, pensiya jamg‘armasining transfertlarga bog‘liqligi hamda iqtisodiy faol aholi va pensionerlar nisbati hisoblangan. Ilmiy tahlil natijalari pensiya tizimining barqarorligini ta’minlash uchun raqamlashtirish, investitsion diversifikatsiya va nodavlat jamg‘armalarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Shu asosda muallif tomonidan tizimni moliyaviy va institutsional jihatdan mustahkamlashga qaratilgan ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: pensiya tizimi, pensiya jamg‘armasi, ijtimoiy sug‘urta, davlat transfertlari, imtiyozlar siyosati, ish haqi fondi, demografik bosim, moliyaviy barqarorlik, dependency ratio, raqamlashtirish, nodavlat jamg‘arma, investitsion diversifikatsiya.

ФИНАНСОВЫЙ АНАЛИЗ И ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Махмудов Омон Тухтаевич

Доцент кафедры финансов

Термезского государственного университета,

кандидат философии (PhD) по экономическим наукам

ORCID: 0000-0002-3097-0177

Аннотация: В данной статье проведён научный анализ финансовой устойчивости и демографических тенденций пенсионной системы Республики Узбекистан. В исследовании рассмотрена динамика доходов и расходов Пенсионного фонда, доля государственных трансфертов, а также тенденции расширения базы социального страхования. На основе данных за 2020–2024 годы проанализированы рост фонда заработной платы, потери от налоговых льгот, зависимость Пенсионного фонда от трансфертов, а также соотношение экономически активного населения и пенсионеров. Результаты научного анализа показывают необходимость цифровизации, инвестиционной диверсификации и развития негосударственных пенсионных фондов для обеспечения устойчивости системы. Автором разработаны научные рекомендации по финансовому и институциональному укреплению системы.

Ключевые слова: пенсионная система, Пенсионный фонд, социальное страхование, государственные трансферты, налоговые льготы, фонд заработной платы, демографическое давление, финансовая устойчивость, коэффициент зависимости, цифровизация, негосударственный фонд, инвестиционная диверсификация.

FINANCIAL ANALYSIS AND DEMOGRAPHIC TRENDS OF THE PENSION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Makhmudov Omon Tukhtayevich
Acting Associate Professor,
Department of Finance,
Termiz State University
Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
ORCID: 0000-0002-3097-0177

Abstract: This article presents a scientific analysis of the financial stability and demographic trends of the pension system of the Republic of Uzbekistan. The study examines the dynamics of the Pension Fund's revenues and expenditures, the share of government transfers, and the trends in the expansion of the social insurance base. Based on data from 2020 to 2024, the analysis includes wage fund growth, losses due to tax benefits, the Pension Fund's dependence on transfers, and the ratio between economically active population and pensioners. The findings highlight the need for digitalization, investment diversification, and the development of non-state pension funds to ensure the system's sustainability. Based on these insights, the author proposes scientific recommendations aimed at strengthening the system financially and institutionally.

Keywords: pension system, Pension Fund, social insurance, government transfers, tax incentives, wage fund, demographic pressure, financial stability, dependency ratio, digitalization, non-state fund, investment diversification.

Pensiya tizimi — ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy institutlardan biri bo'lib hisoblanadi. Uning vazifasi aholiga mehnat faoliyatini yakunlagandan keyin moddiy ta'minotini kafolatlash, ijtimoiy adolatni ta'minlash va milliy iqtisodiyotning barqarorligini saqlash hisoblanadi. Pensiya tizimi shuningdek ichki investitsiya manbai sifatida ham iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shadi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar asosan davlat transfertlari, majburiy ijtimoiy to'lovlar va nodavlat jamg'armalarning uyg'unlashuvini nazarda tutadi.

Pensiya tizimi nafaqat aholini ijtimoiy himoya qiladi, balki iqtisodiyotning quyidagi yo'nalishlariga ta'sir ko'rsatadi:

Ichki iste'mol bozori — pensiya daromadlari aholining xarid qobiliyatini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa umumiy yalpi talabni barqarorlashtiradi.

Investitsion faoliyat — pensiya jamg'armalari mablag'larini moliya bozoriga yo'naltirish orqali iqtisodiy o'sish sur'atlariga ta'sir ko'rsatadi.

Mehnat bozori — pensiya yoshi va mehnat staji orqali mehnat resurslarining faol yoshdagi qismini boshqarish imkoni yaratiladi.

Pensiya tizimining barqarorligi birinchi navbatda aholining demografik dinamikasiga bogʻliq boʻlib, agar ishlayotgan aholi ulushi pensiya yoshidagi aholidan kamaysa, tizimda “demografik nomutanosiblik” yuzaga keladi. Shu sababli koʻpgina davlatlar pensiya yoshini oshirish, ish staji talablarini kuchaytirish yoki nodavlat jamgʻarmalarni ragʻbatlantirish orqali muvozanatni saqlashga intiladi.

Moliyaviy barqarorlik nuqtayi nazaridan esa, pensiya tizimidagi asosiy muammo — toʻlov qobiliyatidir. Toʻlangan badallar bilan amalga oshirilgan pensiya toʻlovlari oʻrtasidagi muvozanat buzilganda, davlat transfertlari hisobiga qoplash zarurati tugʻiladi. Tahliliy maʼlumotlar asosida Oʻzbekiston Respublikasida Pensiya tizimidagi mavjud holat va muammolarni oʻrgandik.

1-jadval

**Byudjetdan tashqari Pensiya jamgʻarmasining 2024-yildagi ijrosi
(mlrd.soʻmda)**

Koʻrsatkichlar	Reja (mlrd soʻm)	Ijro (mlrd soʻm)	Ijro (%)
Hisobot davri boshiga qoldiq	3 183,8	3 037,3	-
Jami daromadlar	63 459,9	63 415,6	99,9
Pensiya jamgʻarmasi tushumlari	47 478,3	47 145,0	99,3
Davlat byudjeti transfertlari	15 981,6	16 270,6	101,8
Jami xarajatlar	64 094,8	64 041,0	99,9
Hisobot oxirida qoldiq	2 402,4	2 411,9	-

1-jadval maʼlumotlaridan koʻrinib turibdiki 2024-yilda jami daromadlar rejaga nisbatan 99,9% ijro etilgan. Pensiya jamgʻarmasi tushumlari (47145,0 mlrd.soʻm) rejaga nisbatan kam miqdorda yigʻilgani ish haqi fondidan tushumlarning toʻliq yigʻilmasligi — norasmiy sektor va imtiyozlar bilan bogʻliq. Davlat transfertlari 16270,0 mlrd. soʻm bilan rejadan 101.8% ijro qilib, kamomadni yopishda asosiy rol oʻynagan. Bu holat jamgʻarmaning byudjetdan mustaqil faoliyat yuritish qobiliyati cheklanganligini koʻrsatadi. Yil oxirida saqlangan 2411,9 mlrd soʻmlik qoldiqning

1,45 trlni depozitda ekanligi jamg'armaning likvid aktivlari mavjudligini ko'rsatadi, ammo bu mablag'lar jamg'arma xarajatlarini barqaror moliyalashtirishga yetarli emasligini ko'rsatdi.

2-jadval ma'lumotlari asosida tahlillarimizni davom ettiradigan bo'lsak, ish haqi fondining yarimdan ko'proq o'sishi jamg'arma daromadlarining o'sishida asosiy omil hisoblanadi. Biroq imtiyozlar tufayli yo'qotishlar 2020-yilda 17,7 trln.dan 2024-yilda 36,6 trln.gacha o'sgan.

2-jadval
Pensiya jamg'armasi daromadlarining dinamikasi tahlili
(mlrd.so'mda)

Yil	Ish haqi fondi (mlrd so'm)	Jamg'arma daromadlari (mlrd so'm)	O'sish (%)	Imtiyozlar tufayli yo'qotish (mlrd so'm)
2020	118 007,8	20 592,3	—	17 677,5
2021	147 387,7	26 569,0	129,0	21 553,9
2022	189 863,6	33 180,0	124,9	26 959,4
2023	232 760,1	39 805,6	120,0	31 993,1
2024	271 737,5	47 145,0	118,4	36 574,6

Bu ko'rsatkichlar soliq siyosatining ijtimoiy yo'nalishdagi qo'llab-quvvatlovi natijasida jamg'arma uchun potensial tushumlarning yo'qolishiga olib kelmoqda. Agar imtiyozlar saqlansa, transfertlar orqali bu kamomadni to'lash zarur bo'lib qoladi — bu esa byudjetga bo'lgan bosimini oshiradi.

3-jadval
Pensiya jamg'armasiga transfertlar ajratilishi tahlili, (mlrd.so'mda).

Yil	Daromadlar (mlrd)	Xarajatlar (mlrd)	Transfert (mlrd)	Transfert/ Daromad (%)	Transfert/ Xarajat (%)
2020	20 592,3	31 807,8	9 117,0	44,3	28,6
2021	26 569,0	36 605,3	10 744,2	40,4	29,3
2022	33 180,0	44 927,6	11 092,0	33,4	24,7
2023	39 805,6	53 589,4	13 797,5	34,6	25,7
2024	47 145,0	64 041,0	16 270,6	34,5	25,4

3-jadvalda esa Pensiya jamg'armasiga transfertlar ajratilishi tahlili keltirilgan bo'lib, transfertlar pensiya jamg'arma daromadlarining 2024-yilda 34,5% ini takshkil etganligini ko'rishimiz mumkin. Bu koeffitsiyent jamg'armaning bozor-asosida mustaqil faoliyat ko'rsatmasini cheklaydi. O'z navbatida 2024 yilda transfert/xarajat nisbati 25.4%ni tashkil etgani shuni ko'rsatadiki, xarajatlarning $\frac{1}{4}$ qismi doimiy ravishda davlat byudjetidan qoplangan. Strategik nuqtayi nazardan bu tizimni uzoq muddatda barqaror qiladigan yanada samarali mexanizmlarni — nodavlat jamg'arma, investitsiya portfellarini va ijtimoiy to'lovlarning to'liq adolatli yig'ilishini talab etadi.

4-jadval

2020–2024-yillarda aholi, pensionerlar va iqtisodiy faol aholi dinamikasi

Yil	Aholi (mln)	Pensionerlar (mln)	Faol aholi (mln)	Pensioner ulushi (%)	Dependency ratio (%)
2020	34,6	3,42	14,8	9,9	23.1
2021	35,3	3,59	15,0	10,2	23.9
2022	36,0	3,77	15,0	10,5	25.1
2023	36,8	3,93	15,0	10,7	26.2
2024	37,6	4,10	15,1	10,9	27.2

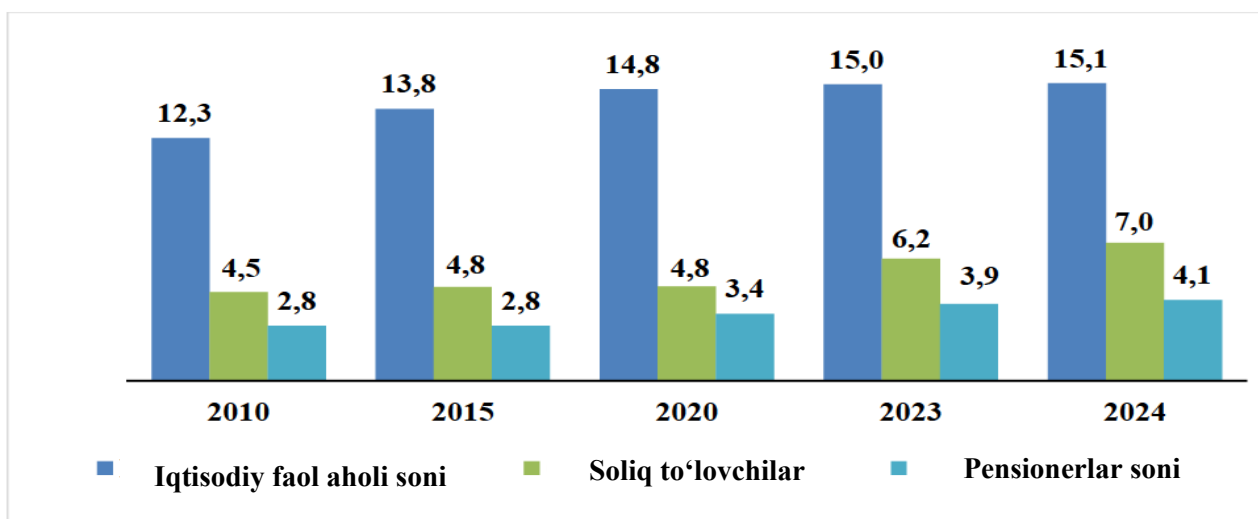
Bu jadvalda soddalashtirilgan dependency ratio (pensionerlar/faol aholi *100) tahlili orqali pensiya tizimida demografik bosimni tahlil qilishimiz mumkin. 2020-yilda taxminan 23,1% bo'lgan ko'rsatkich 2024-yilda 27,2% ga yetdi. Bu demografik bosimning sezilarli darajada o'sganligini ko'rsatadi — ya'ni har bir 100 faol ishchidan o'rtacha 23–27 nafargacha pensiya oluvchilar to'g'ri keladi. Agar bu tendensiya davom etsa, kelgusida xarajatlar va transfertlarga bo'lgan ehtiyoj yanada ortari, bu esa jamg'armaning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

1-diagramma ma'lumotlari ko'rinib turibdiki, soliq to'lovchilar sonining oshishi ijtimoiy sug'urta bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda, xolos. Biroq norasmiy sektorning hali ham yuqori ulushi va imtiyozlar tufayli yo'qotishlar

jamg'armaning haqiqiy to'langan daromad bazasini pasaytirmoqda. Bu sharoitda jamg'armaning investitsiyadan kiritgan daromadlari va depozitli zaxiralari muhim ahamiyat kasb etadi.

1-diagramma

Iqtisodiy faol aholi, soliq to'lovchilar va pensionerlar soni dinamikasi. mln nafar.



Hisob-kitoblar va tahlillar asosida aytish mumkinki, O'zbekiston pensiya tizimi murakkab transformatsion bosqichda turibdi. Daromadlar va xarajatlar tendensiyalari, demografik o'zgarishlar hamda imtiyozlar bilan bog'liq yo'qotishlar hisobga olingan holda muvozanatli siyosat va islohotlar kerak. Iqtisodiy jihatdan samarali va ijtimoiy adolatli pensiya tizimini ta'minlash uchun yuqoridagi tavsiyalarni bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim. Bu uzoq muddatli investitsiyalar, raqamlashtirish va institutlar rivoji orqali amalga oshirilishi mumkin.

Takliflar sifatida quyidagilar amalga oshirilishi lozim:

1. Raqamlashtirish va integratsiya: Soliq qo'mitasi va Pensiya jamg'arma ma'lumotlari o'rtasida to'liq elektron integratsiyani joriy qilish zarur. Bu boqimanda mablag'larini kamaytirish va o'z vaqtida to'lovlarni undirishni ta'minlaydi.

2.Sohada imtiyozlar siyosatini qayta ko'rib chiqilishi lozim: Imtiyozlar mexanizmining koeffitsiyentlarini tahlil qilib, jamg'armaga keladigan yo'qotishlarni

minimallashtirish choralari qo'llanilishi zarur. Imtiyozlar uchun ma'lum yosh va daromad shartlari qo'yish kerak.

3. Investitsion portfelni diversifikatsiyalash: Jamg'arma mablag'larini infratuzilma, davlat obligatsiyalari (xarid sifatida) va yuqori sifatli korporativ obligatsiyalarga yo'naltirish orqali uzoq muddatli daromadni oshirish mumkin.

4. Nodavlat pensiya tizimini rivojlantirish: Subsidiyalash va soliq imtiyozlari orqali ixtiyoriy nodavlat jamg'armalarini kengaytirish lozim, bu davlat transfertlariga bog'liqlikni kamaytiradi.

5. Demografik siyosat: Pensiya yoshi va mehnatga layoqatli yoshni demografik prognozlar bilan uyg'unlashtirish, hamda mehnat bozorida ayollar va katta yoshdagilar uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratish.

6. Modellastirish va stress-testlar: Pensiya jamg'armasi moliyaviy barqarorligini prognozlash uchun aktuariy modellar, ssenariy tahlillari va stress-testlarni muntazam o'tkazish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Орлов С.Н., Шеметов А.П. Пенсионное обеспечение в Российской Федерации. Монография. – Курган: «Изд-во Курганского гос. ун-та», 2013. – 106 с.

2. Чупрова Е.В. Пенсионное обеспечение граждан в Российской Федерации. Учебное пособие. – М.: «Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации», 2017. – 144 с.

3. Vaxabov A., Majidov N. Jamg'arib boriladigan pensiya jamg'armasining O'zbekistonda investitsiya siyosatini amalga oshirishdagi roli. Monografiya. – T.: "Universitet", 2017. – 128 b.

4. Kasimova G., Sholdarov D. Pensiya ta'minoti mablag'larini boshqarish. Monografiya. – T.: "TMI", 2017. – 225 b. 6. Mamatov B. Pensiya jamg'armasi faoliyati. O'quv qo'llanma. – T.: "Barkamol fayz media", 2017. – 280 b.

5.O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg‘armasi hisobotlari (2020–2024-yillar).

6.O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.